

A biológiai mozgás molekuláris mechanizmusai

Mártonfalvi Zsolt

1

A biológiai mozgások

Molekuláris mozgás

Axoplazma

Celluláris mozgás

Keratocita mozgása felületen

Szervezet mozgása

2

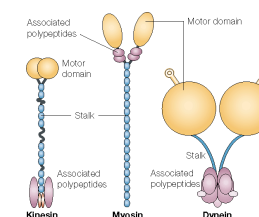
Motorfehérjék

Olyan mechanoenzimek, amelyek kémiai energiát alakítanak át mechanikai munkává.

1. Specifikusan kapcsolódnak valamilyen citoskeletális filamentumhoz vagy biopolimerhez (pl. DNS).
2. A filamentum mentén elmozdulnak, illetve erőt fejtenek ki.
3. Eközben ATP-t hidrolizálnak.

3

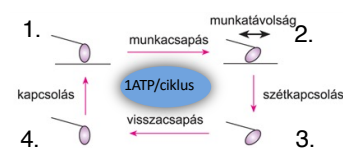
Motorfehérjék közös tulajdonságai

I. Szerkezeti homológia

N-terminális globuláris fej: ez a **motor domén** (ATPáz), ami specifikusan köt a megfelelő citoskeletális polimerhez.

C-terminális kötőhely: a mozgott képlethez kapcsolódik.

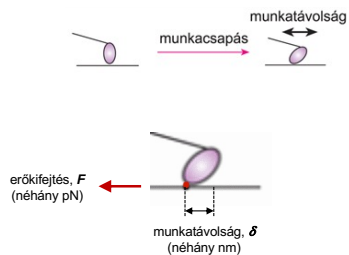

II. Ciklusos működés

1. Kapcsolódás
2. Munkacsapás (húzás)
3. Szétkapcsolás
4. Visszacsapás

4

Motorfehérjék erőkifejtése

Egyetlen motorfehérje által végzett munka, W

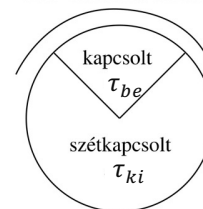
$$W = F \cdot \delta$$

nagyságrend: 10^{-20} J (zeptojoule = 10^{-21} J)

5

Motorfehérjék munkaciklusa

ATP-hidrolízis-ciklus

Munkaciklus arány (r):

$$r = \frac{\tau_{be}}{\tau_{be} + \tau_{ki}} = \frac{\tau_{be}}{\tau_{teljes}}$$

Processzív motor: $r \sim 1$

Pl. kinezin, DNS-, RNS-polimeráz.

Munkaciklus nagy részében kapcsolt állapotban van. Egymaga képes a terhet továbbítani.

Nem processzív motor: $r \sim 0$

Pl. konvencionális miozin (vázizom: miozin II.). Munkaciklus nagy részében szétkapcsolt állapotban. Sokaság működik együtt.

$$v_{csapás} = \frac{\delta}{\tau_{be}} \quad \tau_{be} = \frac{\delta}{v_{csapás}} \quad r = \frac{\delta k_{ATPáz}}{v_{csapás}}$$

$$k_{ATPáz} = \frac{1}{\tau_{teljes}}$$

δ = munkatávolság
 $v_{csapás}$ = csapássebesség
 $k_{ATPáz}$ = ATPáz sebesség

6

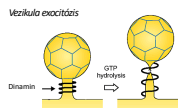
Motorfehérjék típusai

1. Aktin alapú

- **Miozinok:** Az aktin filamentum mentén a plusz vég irányába mozognak. (lamellipodium formálás, izomkontrakció)

2. Mikrotubulus alapú

- **Dineinek:** Ciliáris (flagelláris) és citoplazmáris dineinek. A mikrotubulus mentén a mínusz vég irányába mozognak. (axonális retrográd transport)
- **Kinezinok:** A mikrotubulus mentén a plusz vég irányába mozognak. (axonális anterográd transport)
- **Dinaminok:** Mikrotubulus-függő GTPáz aktivitás.

3. DNS alapú mechanoenzimek

- A DNS fonal mentén haladnak és fejtenek ki erőt (DNS- és RNS-polimerázok, vírus kapszid csomagoló motor)

4. Rotációs motorok

- Membránba ágyazva működnek, a membrán két oldalán kialakult proton gradiens a hajtóerejük. F1Fo-ATP szintetáz, bakteriális flagelláris motor

5. Mechanoenzim komplexek

- Riboszóma

7

Citoszkeleton alapú motorok

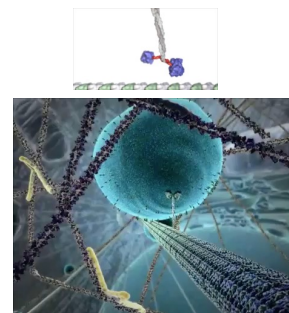
Nem processzív motor

Vázizom miozin II.
Aktin filamentum mentén mozog.

Processzív motor

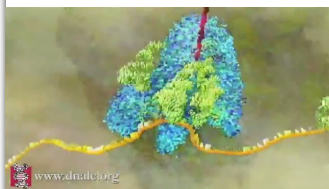
Kinezin
Mikrotubulus mentén mozog.

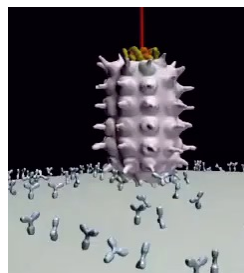
8

Nukleinsav alapú motorok

Riboszóma
mechanoenzim komplex

Virális portális motor
DNS „pakolás“

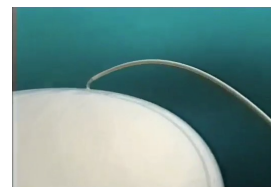
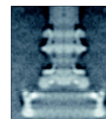

9

Rotációs motorok

hajtóerő: proton grádiens

Flagelláris motor
bakteriális mozgás

F_1F_0 ATP szintetáz
reverzibilis működés

10

Az izomműködés biofizikája

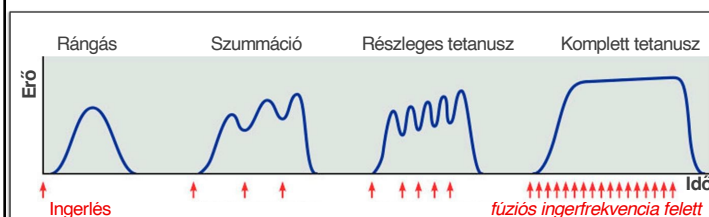
Machina Carnis

Mozgásra, mozgásra specializálódott sejt
illetve szövet.

Csak húzni képes, tolni nem!

11

Az izomműködés alapjelenségei I.

Egyszeri ingerlés egy összehúzódási választ – egy **rángást** – vált ki (összehúzódás – elernyedés).

Egy ingersorozat fokozza az összehúzódási erőt, mert a következő inger még részlegesen kontrahált állapotban éri az izmot, így a rángások összeadódnak – **szummáció**.

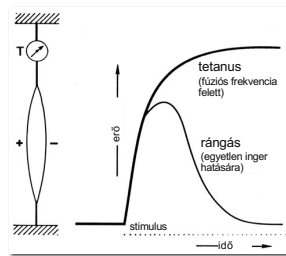
Fúziós frekvencia feletti ingersűrűség esetén a relaxáció gátolt, így az izom állandó tónusba kerül – **tetanusz**.

12

Az izomműködés alapjelenségei II.

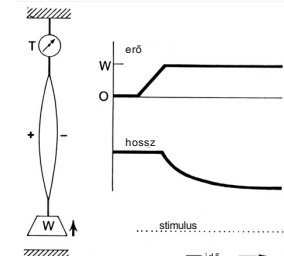
1. Izometriás kontrakció

Az izom nem rövidül (vagy nem képes rövidülni), de a kifejtett erő növekszik

2. Izotóniás kontrakció

A kifejtett erő állandó, miközben az izom rövidül.

A kettő keveréke: auxotóniás kontrakció (rövidülés és erőfejlesztés egyszerre)

13

Az izomműködés alapjelenségei III.

1. Munka és Teljesítmény

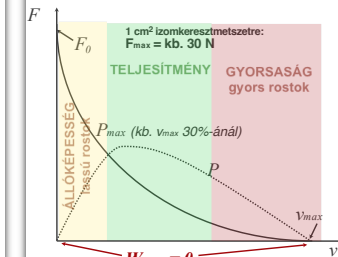
$$W = F \cdot s$$

$$P = \frac{W}{t} = \frac{F \cdot s}{t} = F \cdot v$$

Ha a rövidülési sebesség nulla, akkor az erő maximális értékű: maximális izometriás erő (F_0)

Ha $v = \text{maximum}$, akkor $F = 0$

2. Erő - sebesség összefüggés

Hill egyenlet:

$$(F + a)(v + b) = (F_0 + a)b$$

F : erő, v : rövidülési sebesség

a és b : konstansok,

F_0 : maximális izometriás erő

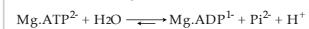
$$v_{\max} = \frac{bF_0}{a}$$

14

Az izomműködés energetikája

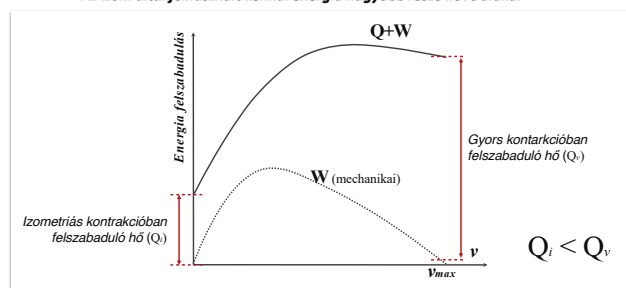
ATP hidrolízis, hőfelszabadulás

Energia forrása:

Fenn-féle effektus: A hőfelszabadulás megnő ha az izom rövidülés közben végez munkát. A hőfelszabadulás mértéke nő a kontrakció sebességének növekedésével.

Az izom által felhasznált kémiai energia nagyobb része hővé alakul

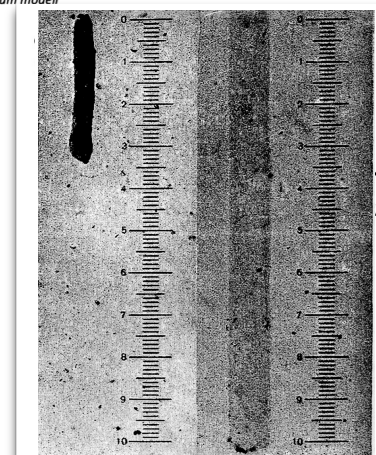
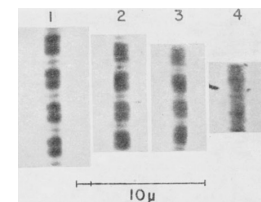
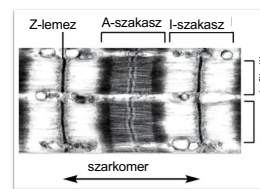

15

Az izomösszehúzódnás mechanizmusa

Fenomenológiai mechanizmus: csúszófilamentum modell

Szarkomer

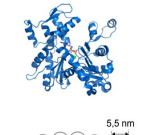

16

Kontraktilis apparátus tagjai

Globuláris aktin (G-aktin)

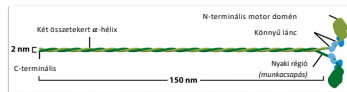
Az aktin filamentumot felépítő monomer egység

Straub F. Brúnó
az aktin felfedezője
(1941)

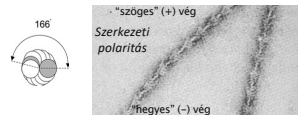
Miozin II

Nem-processzív, aktin alapú motorfehérje

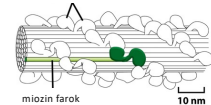
Aktin filamentum (F-aktin)

Citoszkeletális semiflexibilis polimerlánc

Vastag filamentum

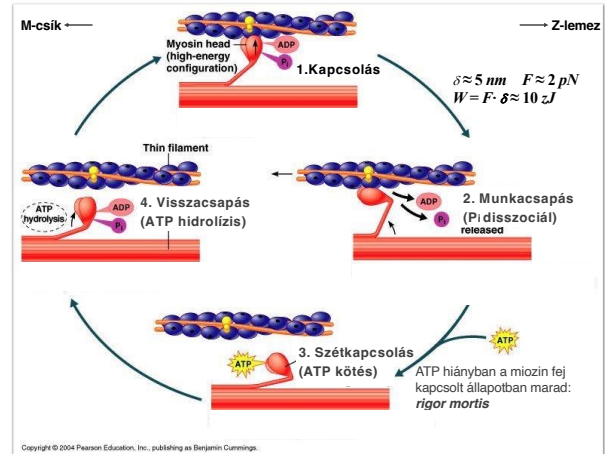
miozin fejek (motor domének)

17

A miozin II motorfehérje munkaciklusa

Az izomösszehúzás molekuláris folyamata

18

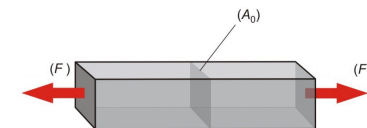
Biomechanika Biomolekuláris és szöveti mechanika

19

A biomechanika fizikai alapjai

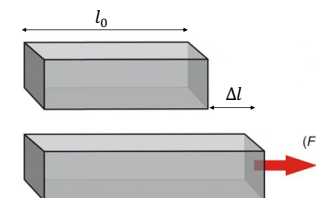
Feszültség (stressz)

$$\sigma = \frac{F}{A_0} \quad \left[\frac{N}{m^2} = Pa \right]$$

Deformáció

$$\varepsilon = \frac{\Delta l}{l_0} \quad \left[\frac{m}{m} \right] \text{ Dimenzió nélküli}$$

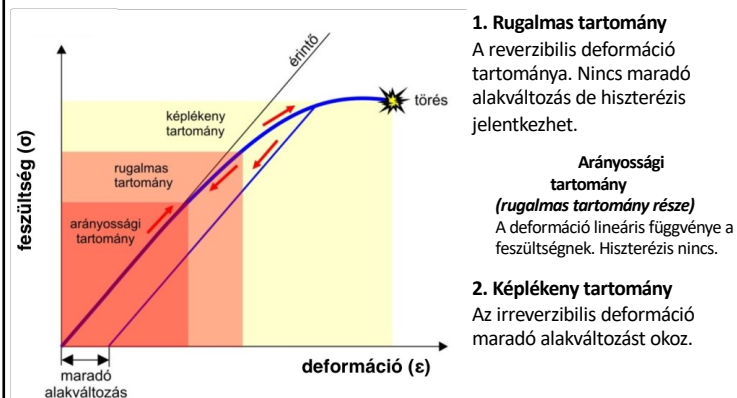

A deformáció arányos a mechanikai feszültséggel!

$$\sigma \sim \varepsilon$$

20

Feszültség – deformáció diagram

1. Rugalmas tartomány

A reverzibilis deformáció tartománya. Nincs maradó alakváltozás de hiszterézis jelentkezik.

Arányossági tartomány (rugalmas tartomány része)

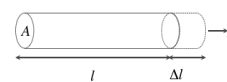
A deformáció lineáris függvénye a feszültségnek. Hiszterézis nincs.

2. Képlékeny tartomány

Az irreverzibilis deformáció maradó alakváltozást okoz.

21

Hooke törvénye

$$\sigma = E \cdot \varepsilon$$

$$\frac{F}{A_0} = E \cdot \frac{\Delta l}{l_0} \quad \text{Hooke tv.}$$

$$F = \frac{E \cdot A_0}{l_0} \cdot \Delta l$$

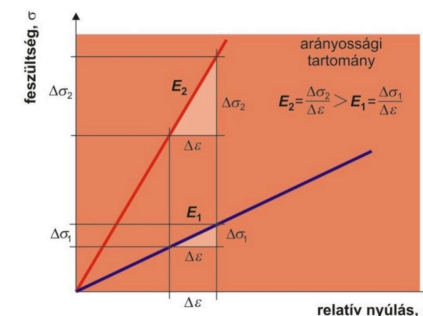
$$F = D \cdot \Delta l$$

Young modulus = 1. Merevség
(anyag merevsége)

$$E = \frac{\sigma}{\varepsilon} = \frac{F}{A_0} \cdot \frac{l_0}{\Delta l} \quad E = \left[\frac{N}{m^2} = Pa \right]$$

Rugóállandó
(test merevsége)

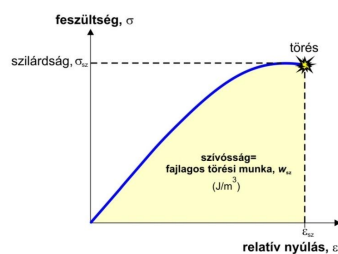
$$D = \frac{F}{\Delta l} \quad D = \left[\frac{N}{m} \right]$$

22

2. Szilárdság

σ_a : a szakadáshoz, töréshez tartozó feszültségérték, mértékegysége Pa. Lehet szakít-, nyomó-, hajlító-, stb...

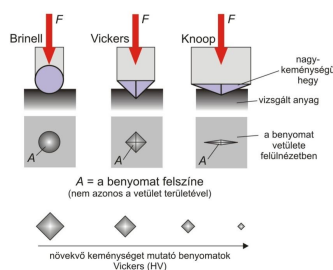

3. Szívósság

vagy **fajlagos törési munka (w_a)**: a törésig történő deformáció közben az anyag egységnyi térfogatán végzett munka.

4. Keménység

ennyire áll ellen adott anyag a képlékeny alakváltozásnak egy másik, keményebb anyaggal való mechanikai kölcsönhatás során.

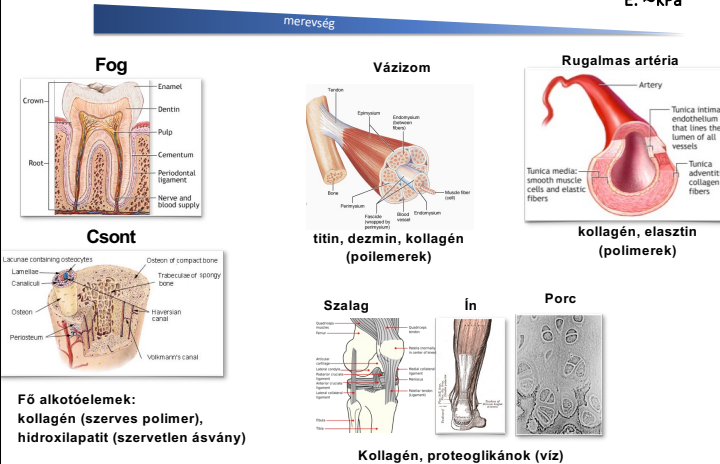

$$H = \frac{F}{A} = [Pa]$$

23

$E: \sim GPa$

$E: \sim kPa$

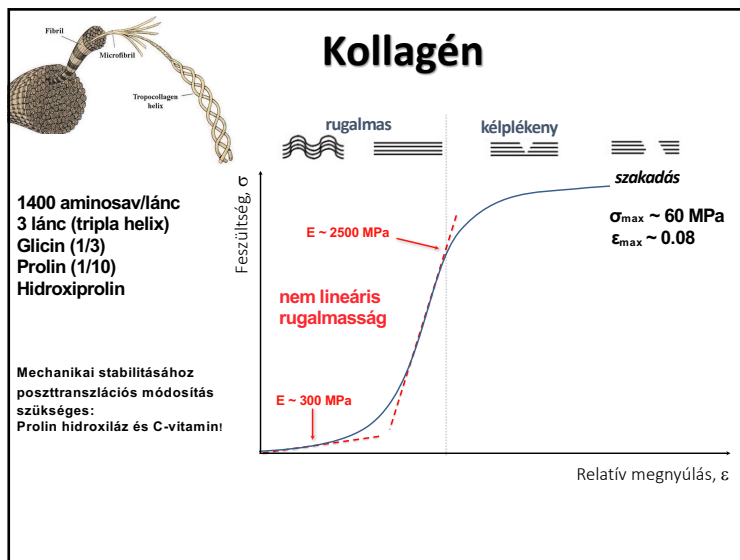

Fő alkotóelemek:
kollagén (szerves polimer),
hidroxilapatit (szervesen ásvány)

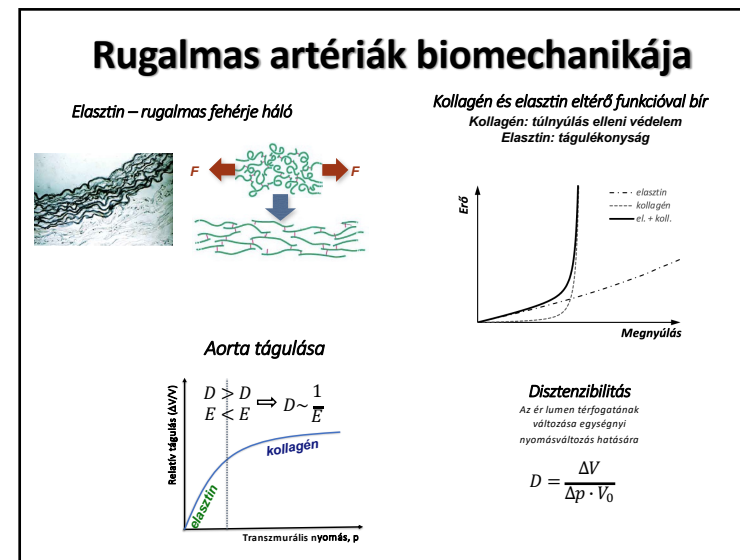
polimer: rugalmasság, szívósság
ásvány: merevség, keménység

24

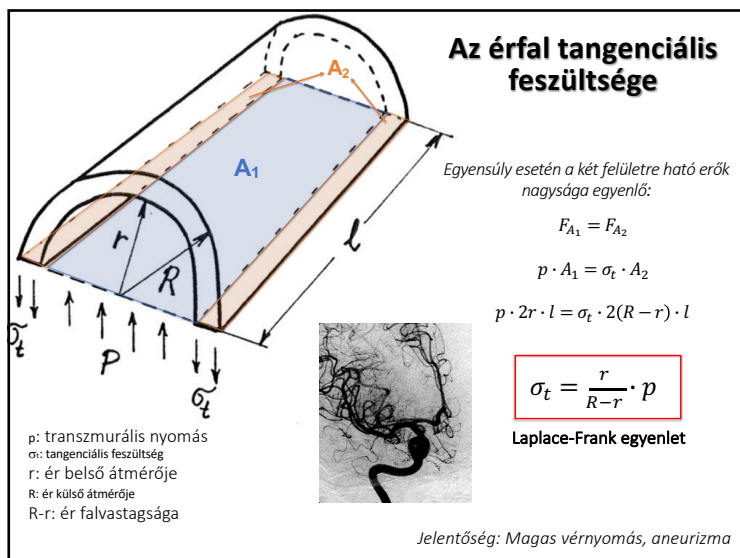

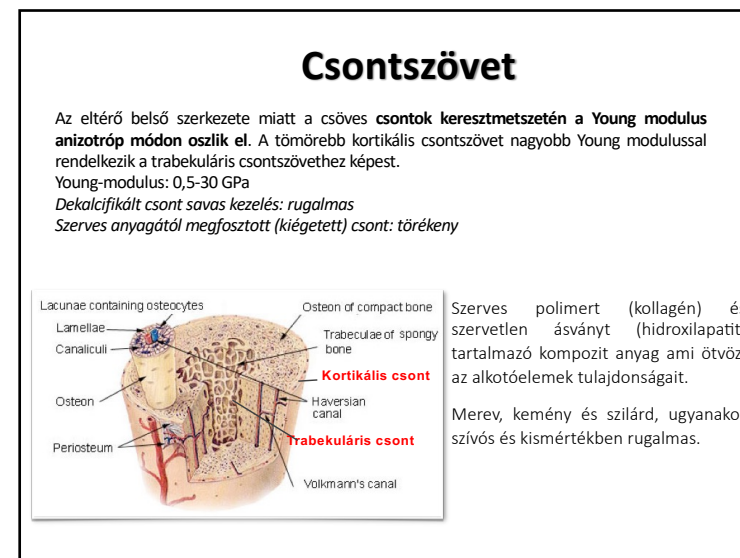
25

26

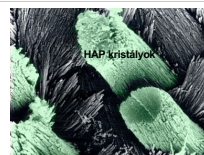
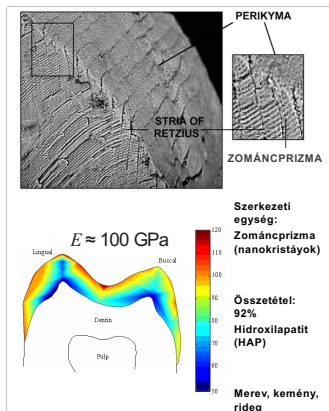

27

28

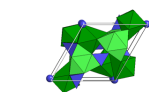
Fogzománc

A legmerevebb anyag az emberi szervezetben, de törékeny!

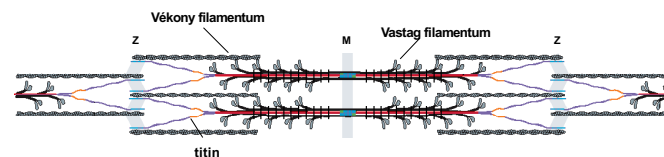
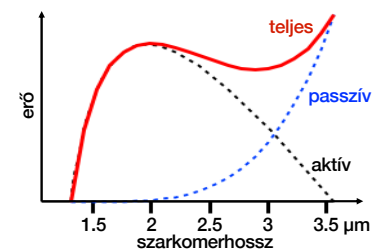
$\text{Ca}_{10}(\text{PO}_4)_6(\text{OH})_2$
 $\text{Ca}_{10}(\text{PO}_4)_6\text{F}_2$

Hexagonális ion kristály
20-60 nm x 6 nm - dentin, csont
500-1000 nm x 30 nm - zománc

29

Titin: a szarkomer rugalmas filamentuma

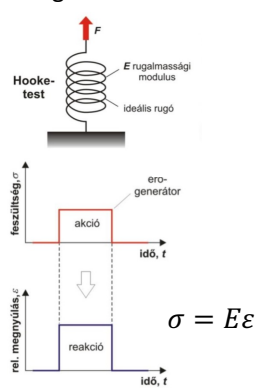

30

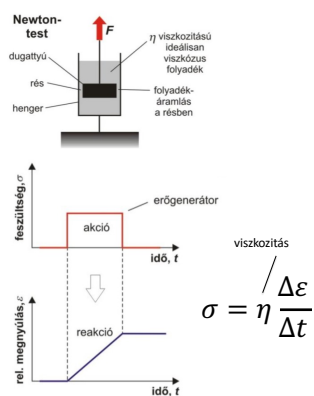
Viszkoelaszticitás

(mechanikai modell)

Rugalmas test

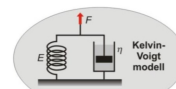
Viszkózus test

31

Viszkoelaszticitás

(mechanikai modell)

A viszkoelaszticitás a viszkózus és elasztikus viselkedés együttes megjelenését jelenti

modell: párhuzamosan kapcsolt rugó és dugattyú (Kelvin-Voigt modell)

Rugó: ideális rugalmas (Hooke) test

Dugattyú: ideális viszkózus (Newton) test

1. Nyújtáskor a rugó nem tud azonnal megnyúlni, a dugattyú nem engedi. A nyúló rugó lassítja dugattyú mozgását.

2. A nyúlás addig tart, amíg a rugóban növekvő feszültség ki nem egyenlíti az erőgenerátor által a rendszerre kapcsolt feszültséget.

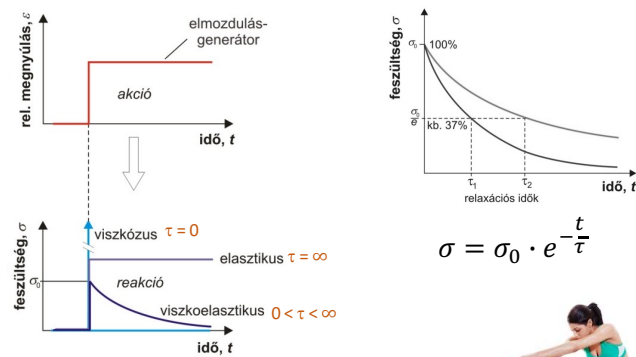
3. A külső feszültség eltűnésekor a rugó igyekszik összehúzódní, de a lengéscsillapító megint csak fokozatosan, egyre lassabb tempóban engedi.

32

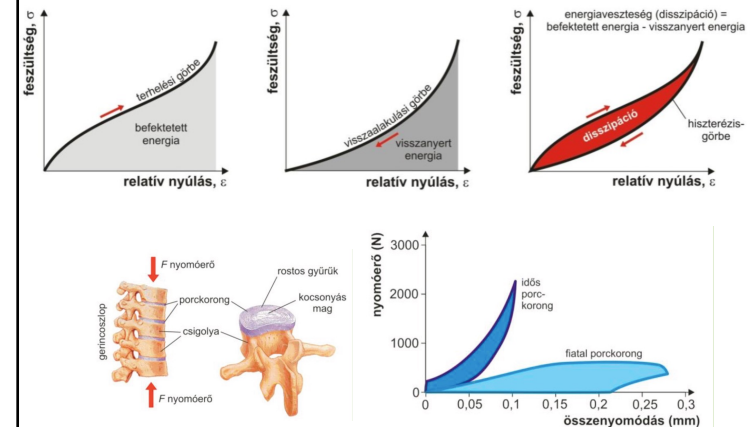
Feszültség-relaxáció a viskoelasztikus rendszerben

Állandó deformáció mellett a feszültség idővel csökken

33

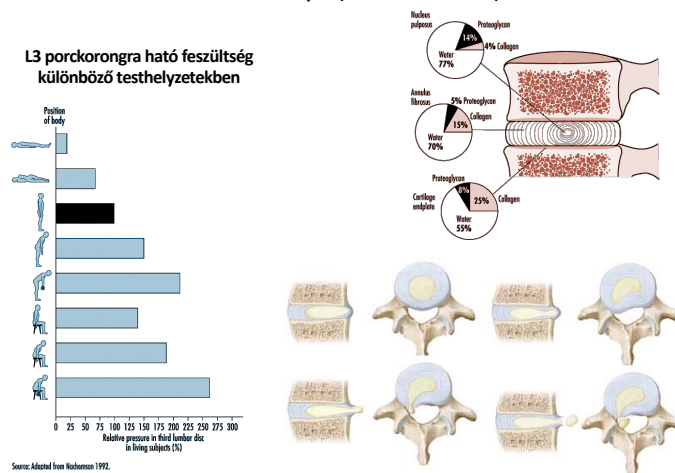
Energiavesztés a viskoelasztikus rendszerben (hiszterézis)

34

Péda: A porckorongot érő mechanikai feszültségnek következménye (discus hernia)

L3 porckorongra ható feszültség különböző testhelyzetekben

35

Visszatekintés: Mit tanultunk az ultrahang terjedéséről....?

Melyik szövetípusban terjed gyorsabban a hang?
Az egyes szövetek akusztikai tulajdonságait a merevségük is megszabja

	E (GPa)	K (GPa)	c_{hang} (m/s)
Tömör csont	18	0.05	3600
Izomszövet	7×10^{-5}	0.38	1568

$$c_{hang} = \frac{1}{\sqrt{\rho \cdot \kappa}}$$

$\kappa = \frac{-\Delta V/V}{\Delta p}$

térfogati deformáció

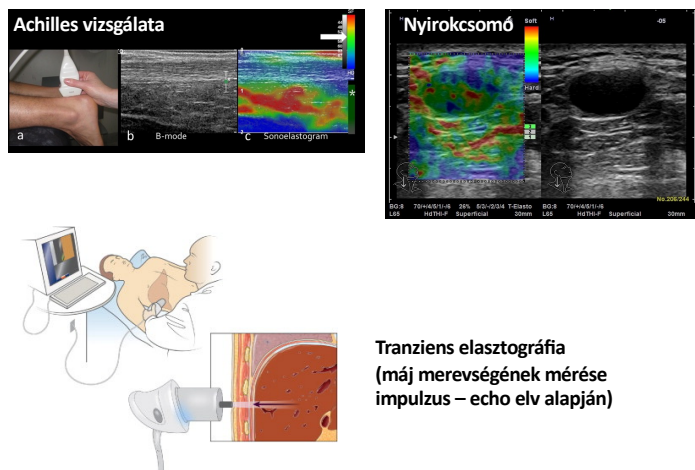
feszültség

kompresszibilitás

Nagyobb Young-modulus, nagyobb hangsebesség

36

Diagnosztikai felhasználás: szonoelasztográfia

37